

Nurbek ISKANDAROV,
O'zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti
E-mail: iskandarovn06@gmail.com

O'zMU professori D.Muxamedova taqrizi asosida

EMOTSIONAL INTELLEKT BO'LAJAK PEDAGOG SHAXSINING MOTIVATSION SOHASINI BOSHQARUV OMILI SIFATIDA

Anotatsiya

Ushbu maqolada bugungi kunda emotsional intellekt bo'lajak pedagog shaxsiga juda muhim o'rinda turishi va shu bilan birga, o'qituvchi shaxsini o'z-o'zini rivojlantirishni talab qiladi, aks ettirishning amaliy ko'nikmalarini egallash, kasbiy muhim fazilatlarini rivojlantirish va o'z-o'zini nazorat qilish bilimlarni takomillashtirish to'g'risida fikr-mulohazalar yuritilgan. Bundan tashqari, intellekt termini ham lug'aviy jihatdan ochib berilgan bo'lib, xorij olimlarining tadqiqotlari orqali emotsional intellekt bo'lajak pedagog shaxsiga nechog'lik muhim ahamiyat kasb etishi izohlangan.

Kalit so'zlar: emotsional intellekt, bo'lajak pedagog, hissiy-irodaviy soha, akmeologiya, individual, hissiy intellekt, konsepsiya, kasbiy identifikatsiya, kognitiv funktsiya, mnemonik, aqliy operatsiya.

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ФАКТОР УПРАВЛЕНИЯ МОТИВАЦИОННЫМ ПОЛЕМ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Аннотация

В данной статье эмоциональный интеллект очень важен для личности будущего педагога и в то же время требует саморазвития личности педагога, приобретения практических навыков рефлексии, важных профессиональных качеств мнения о развитии и совершенствовании знаний по самоконтролю. Кроме того, на основе исследований зарубежных ученых дано лексическое объяснение термину «интеллект» и объяснено значение эмоционального интеллекта для личности будущего педагога.

Ключевые слова: эмоционально-волевая сфера, акмеология, личность, эмоциональный интеллект, концепция, профессиональная идентификация, когнитивная функция, мнемотехника, мыслительная операция.

EMOTIONAL INTELLIGENCE AS A FACTOR OF CONTROL OF THE MOTIVATION FIELD OF THE FUTURE TEACHER

Annotation

In this article, emotional intelligence is very important for the personality of the future pedagogue, and at the same time, it requires self-development of the personality of the teacher, acquisition of practical skills of reflection, important professional qualities. There are opinions about the development and improvement of self-control knowledge. In addition, the term "intellect" has been explained lexically, and the importance of emotional intelligence for the personality of a future pedagogue has been explained through the researches of foreign scientists.

Key words: emotional-volitional sphere, acmeology, individual, emotional intelligence, concept, professional identification, cognitive function, mnemonic, mental operation.

Kirish. Bo'lajak pedagog shaxsining hissiy-irodaviy sohasini kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy xususiyatlar kontekstida o'rganish muammosi mahalliy va xorijiy psixologiya, pedagogika va akmeologiyada yetarli darajada o'rganilmagan sohalardan biri bo'lib, bunda o'qitiladigan mavzuni, shuningdek, o'qituvchi shaxsining individual xususiyatlariga, uning hissiy sohasini aks ettiradi. Bolaning rivojlanayotgan shaxsini tushunish qobiliyati, bag'rikenglik, xushmuomalalik va qat'iyatlilik shular jumlasidandir. Bu esa o'z o'rnida o'qituvchi shaxsini o'z-o'zini rivojlantirishni talab qiladi, aks ettirishning amaliy ko'nikmalarini egallash, kasbiy muhim fazilatlarini rivojlantirish va o'z-o'zini nazorat qilish bilimlarni takomillashtirishni nazarda tutadi. O'quvchi va talabalar samarali va bilimli o'qitilishiga o'qituvchining fazilatlarini rivojlantirish muhim, bu esa bo'lajak o'qituvchilarga tanlagan kasbiga tezda moslashish imkonini beradi.

Hissiy intellektni rivojlantirishning zamonaviy konsepsiyalari va pedagogik mutaxassislariga qo'yiladigan talablarni o'rganish jarayonida yuqori darajadagi hissiy intellektni rivojlantirishga intiladigan o'qituvchining yaxlit o'zini o'zi rivojlantiruvchi shaxs degan fikrga kelish mumkin. Bu uchun esa samarali faoliyat, kasbiy identifikatsiya qilish uchun ideal model asosida faoliyatni olib borish zarur hisoblanadi.

Zamonaviy psixologiyada intellekt keng ma'noda insonning barcha kognitiv funksiyalari (sezish, idrok va

boshqalar) yig'indisi sifatida belgilanadi. Bundan tashqari, 1996 yilgi "Psixologik lug'at" kitobida "intellekt" atamasini uchta asosiy ma'noda belgilaydi.

Birinchidan, insonning umumiy bilish va muammolarni hal qilish qobiliyati, faoliyat muvaffaqiyatini aniqlash va boshqa qobiliyatlarini asoslashdir.

Ikkinchidan – insonning barcha kognitiv qobiliyatlari tizimi (sezish, idrok etish, xotira, tasvirlash, fikrlash, tasavvur qilish).

Uchinchidan esa aqliy nuqtai nazardan, muammolarni sinov va xatosiz hal qilish qobiliyatidir.

Mashhur olim R.Amtxauer intellektni shaxsning yaxlit strukturasi quyi tuzilmasi deb hisoblagan. Bu faoliyatda shakllanadigan va namoyon bo'ladigan aqliy qobiliyatlar tizimidir. R.Amtauer intellektning 4 ta yetakchi omilini aniqlagan bo'lib ular quyidagilardan iboratdir:

og'zaki,
arifmetik,
fazoviy
- mnemonik

J.Gilford esa aqliy operatsiyalarning 5 turini (idrok etish, xotiradan qayta tiklash, konvergent va divergent fikrlash va baholash harakatlari) 4 turdagi axborot bilan o'zaro bog'lash natijasida aniqlagan 120 ta elementar aqliy qobiliyatdan iborat

bo'lgan intellektning murakkab strukturaviy modelini taklif qilgan.

Bugungi kunda umumiy aqliy qobiliyat sifatida umumiy intellekt mavjudligi umumiy qabul qilinadi, u asab tizimining genetik jihatdan aniqlangan xususiyatiga asoslangan ma'lumotlarni ma'lum bir tezlik va aniqlik bilan qayta ishlashi ko'zda tutilganidir. Zamonaviy tadqiqotlar aqlni xatti-harakat va inson faoliyatining muvaffaqiyati bilan bog'liq holda, ijtimoiy va madaniy kontekstda ko'rib chiqish bilan tavsiflanadi deb ta'kidlangan.

Shuning uchun aqlni yangi vaziyatga moslashish qobiliyati sifatida J. Piaje o'z tadqiqotlarida ko'rib chiqdi. J. Piajening strukturaviy genetik yondashuvida intellekt mavzuni atrof-muhit bilan muvozanatlashning eng yuqori usuli sifatida talqin qilinadi, va ko'p qirraliligi bilan ajralib turganligi to'g'risida tadqiqotlarida keltirib o'tgan. Moslashuv jarayonini xarakterlab, J.Piaje intellektual rivojlanishning quyidagi mexanizmlarini aniqladi:

- muvozanat - kognitiv uyg'unlik holati;

- assimilyatsiya shaxsning atrof-muhit bilan allaqachon mavjud usullarda o'zaro munosabatda bo'lish istagini tavsiflaydi;

- turar joy - ekologik talablarga javoban o'zgarish.

Darhaqiqat, emotsional intellekt o'qituvchi shaxsining yuqori darajada rivojlangan o'z his tuyg'ularini va boshqa odamlarning his-tuyg'ularini tushunish, ularni boshqarish qobiliyatiga ega hisoblanadi. Psixologik mazmunga ko'ra, emotsional intellekt - bu boshqa odamlarning his-tuyg'ularini yengil tushunish yoki intellektual jarayonlarga asoslangan emotsiyalarning asoslanishi bilan izohlanadi. Insondagi emotsional ongning barcha tarkibiy qismlari bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularning o'zaro bog'liqligi shaxslararo munosabatlarning samarali kechishiga yordam beradi.

Bo'lajak o'qituvchining emotsional intellektini o'rganish zamonaviy psixologiyada jadal rivojlanayotgan tadqiqot sohalaridan biridir. Ushbu hodisaga ko'plab tadqiqotchilar tamonidan tahlil qilingan. Bo'lajak pedagog shaxsining emotsional intellekti - bu bo'lajak o'qituvchining hissiyotlarni anglashi, boshqa odamlarning va ularning shaxsiy maqsadlari, g'ayratlari va istaklarini anglashi qobiliyati, shuningdek amaliy muammolarni hal qilish uchun ularning his-tuyg'ulari va boshqa odamlarning his-tuyg'ularini boshqarishi bilan ahamiyatga egadir.

1930-yillardayoq psixolog E.Torndayk "ijtimoiy intellekt" tushunchasini boshqa odamlar bilan til topisha olish qobiliyati deb ta'riflagan edi. 1940-yillarda psixolog D. Veksler aqlning turli xil samarali komponentlari odamlarning hayotda qanchalik muvaffaqiyatli bo'lishida muhim rol o'ynashi mumkinligi to'g'risida dalillar keltirgandir. Emotsional intellekt haqida tajribali psixolog Jon Gottman, biz to'g'ri deb hisoblagan xatti-harakatlarning stereotiplari bo'lajak pedagog shaxsining hissiy intellektini rivojlantirishga yordam bermasligini aniq ko'rsatgan holda, quyidagilarni ta'kidlagan:

- Bo'lajak pedagog sifatida bolaning his-tuyg'ulariga e'tibor qaratish;

- Bo'lajak pedagog sifatida farzandingiz bilan muloqot qilish imkoniyati sifatida hissiy ifodadan foydalanish;

- Bo'lajak pedagog sifatida empatiyani ko'rsatish hamda bolaning kayfiyatini yaxshiroq tushunish;

Bundan tashqari, N.D.Zavalishina bo'lajak pedagog shaxsiga tegishli bo'lgan yetuk intellektning bir-biriga bog'langan uchta mexanizmini ko'rsatib o'tgan:

1 Tartibga solishning subyektiv-shaxsiy va gnostik darajalari o'rtasidagi generativ o'zaro ta'sir mexanizmi. Shaxsiy darajadagi har qanday yangi shakllanish (motivlar, maqsadlar va boshqalar) kognitiv darajadagi o'zgarishlar tufayli yuzaga keladi, bu esa, o'z navbatida, subyektning haqiqatning yangi tomonlarini ochishini, kognitiv darajadagi keyingi siljishlarni belgilaydi.

2 Operatsion integratsiya mexanizmi turli elementlardan (idrok, mantiqiy, intuitiv), o'zaro bog'liq bo'lgan yangi operatsion tuzilmalarning doimiy shakllanishida amalga oshiriladi.

3 Inson hayotini kognitiv qo'llab-quvvatlashni kengaytirish mexanizmi: intellektual rivojlanishning har doim ham amalga oshirilmaydigan xaziralari bo'lgan "qo'shimcha mahsulotlar" ning to'planishi va o'zgarishi uchun javobgardir.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda emotsional intellekt tushunchasini mahalliy tadqiqotlarda nazariy va amaliy jihatdan o'rganishga ehtiyoj yuqori sanaladi. Albatta, hissiy intellekt shaxsda ijtimoiy va biologik ehtiyojlarni amalga oshirishda sezilarli ta'sir ko'rsatadi; kasbiy qiziqishlarda nazariy, amaliy va kasbiy tayyorgarlik shular jumlasidandir. Ushbu intellektning rivojlanishi va shakllanishi shaxsda muhim omil sifatida qaraladi. Haddan tashqari yuqori darajadagi xatti-harakatlar va faoliyatning umumiy tartibsizligida namoyon bo'ladigan noto'g'ri reaksiya sifatida qaraladi. Yuqori tashvishli toifaga mansub shaxslar o'zlarining hurmati va hayotiy faoliyati uchun keng ko'lamli vaziyatlarda o'zlarida shaxsiy va vaziyatli tahdidni ko'rishga moyil bo'lishadi. Bunday holatlarda ular keskinlikning aniq holatiga javob berishadi. Xavotirlanish umumiy ma'noda ayni xotiramizda paydo bo'ladigan dastlabki tajribalariz orqali yuzaga chiqadi. Shuning uchun ham yaxshi xotiralar insonni xavotirlanishdan saqlay oladi. Emotsional intellekt tabiatini ochish boshqalarni tushunish madaniyatining oshishiga xizmat qilishi tabiiydir. Chunki aqliy qobiliyat va emotsional qobiliyatlar bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Shaxsdagi emotsional kechinmalarning o'zgarishi albatta intellektual qobiliyatlarini ham o'zgarishiga olib kelishi mumkin. Ko'pchilik olimlar tomonidan ma'lum bir emotsiyalar insonlarning aqliy qobiliyatlarini oshishiga yoki kamayishi ta'sir ko'rsatishi isbotlangan. Inson o'z emotsiyalarini boshqara olishi albatta uni jamiyatda uni o'z o'rnini topishida muhim ahamiyat ksb etishi aniqlangan. Ayni vaqtda rahbarlarni tayyorlash davomida zamonaviy rahbar modellarini inobatga olish ham emotsionla intellekt orqali amalga oshirilib kelinmoqda, shu sababli ham rahbar, xodimlarini tushunishi va ularni rag'batlantirishi nechog'li muhim ekanligi e'tiborga olish lozim.

ADABIYOTLAR

1. Веккер Л.М Психика и реальность М., 2001
2. Афанасев В.Г Проектирование педагогических технологий // Высшее образование в России. – 2001. № 4. – С. 147-150.
3. Бабанский Ю.К Избранные педагогические труды.– М.: Педагогика, 2008. – 500 с.
4. Голубева Е.А. Способности. Список. Индивидуальность. Дубна: "Феникс+", 2005. – 512 с.
5. Гримак Л.П. Резервы человеческой психики: введение в психологию активности / Л.П. Гримак. – М.: Ленанд, 2015. – 238 с
6. Лазурский А.Ф. Теория личности: 100 лет забвения и развития / сост. В.Ю. Слабинский, Н.М. Войшева. - СПб, 2017.